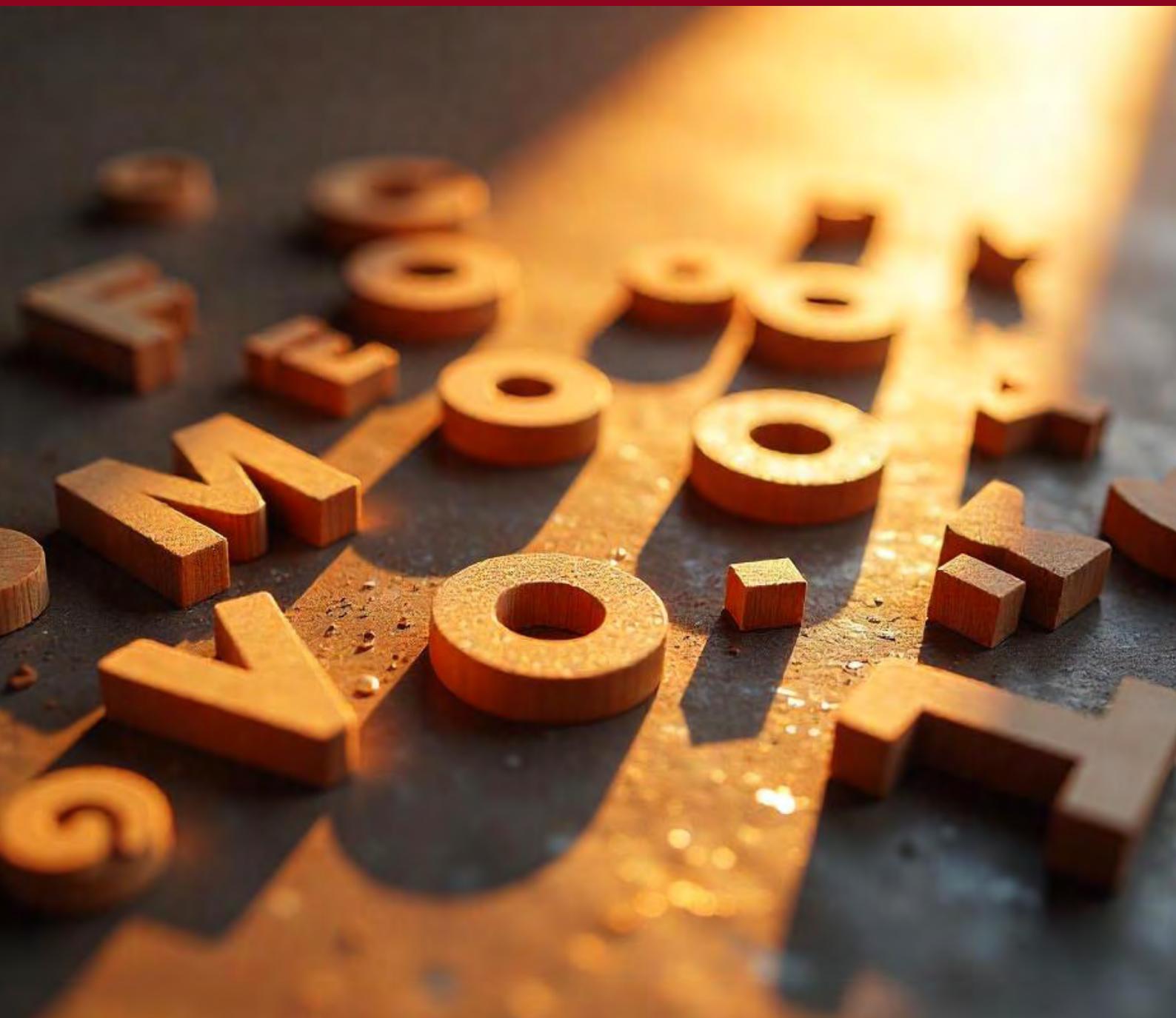

MI GBAMI

4

NI NGMAMI HE
MLAAHI

GBI Kε E HE NI TSUMI

Mlaa ne kudɔɔ Gana gbihi a ngmami bɔ he

NYA TSOCMI

Mi gbami ne o hye mlaahi ne kudɔɔ nɔ ke ngmaa Gana gbihi. Wa maa sese mlaahi ne kɔɔ biehi, peemimunyuhi, kaleli ke miblekeli a he. Wa maa sese mlaahi ne kudɔɔ biehi a he kekle. Lɔ o se o, wa maa sese mlaa ne kudɔɔ bienanemidali, kaleli keke wa sese mlaahi ne kudɔɔ peemimunyuhi ke miblekeli a he. Enε o ma ha ne nyε maa le mlaahi ne kudɔɔ nɔ ke ngmaa biehi, bienanemidali, kaleli, peemimunyuhi ke miblekeli nge Dangme mi. Mlaahi ne nyε kase o maa ye bua nyε nge Aflaane gbi o mi hulɔ.

Ni kasemi mi nihi

1. Da mlaahi ne kudɔɔ biehi ke bienanemidali a ngmami nɔ ke ngma munyuzahi.
2. Da mlaa ne kudɔɔ kaleli a ngmami nɔ ke ngma munyuzahi.
3. Da mlaa ne kudɔɔ peemimunyuhi ke miblekeli a ngmami nɔ ke ngma munyuzahi.

Otihi

- Biɛhi tsuɔ ni kaa peelɔ, nɔnalɔ, nɔnalɔ setsɔ, biɛkalelɔ ne a tsuɔ ni kaa munyukpɔfa yi.
- Bienanemidali tsuɔ ni kaa peelɔ ke nɔnalɔ nge munyuza mi.
- Kaleli kaleɔ biɛhi. Nge Dangme mi o, kaleli baa nge biɛ ne a nge kalee o e se. Ekome hu a baa nge biɛ ne a nge kaleɔ e he kpε.
- Peemimunu tsɔɔ nɔ peemi nge munyuza mi. Nge Dangme mi o, wa hyε we peelɔ o yibɔ loko wa tsuɔ peemimunu o he ni. Ke peelɔ kake jio, fuu jio o, peemimunu o tsake we. A bla we peemimunu o ke peelɔ o ne a ngmaa le kaa munyungu kake.
- Miblekeli blɛkeɔ peemimunyuhi ke miblekeli kpahi a mi.

BIEHI

Wa kase biehi a he ni nge ni kasemi ne be o mi. Wa de nohye ni ne wa ngo me ke wo gle munomunohi a mi.

Yi mi susumi mi sane bimi: O ma nyε kai bie sloothi nge a gle no lo? Moo ngma me.

Biehi ji nimli a biehi, he biehi lohwehi a biehi ke nihi a biehi. Be babauu o, munyuza heeo bie kake. Biehi ma nyε hee heninegbolo ‘ko aloo komε’, ‘o aloo omε ke ‘a aloo amε’.

Biεnanemidali

E ji munyu ne ma nyε da si nge bie nane mi. Nohye nihi ji: le, mo, imi, me, wo, wa ke ekpahi. Nge Gana gbihi babauu mi o, a be biεnanemidali ekpaekpa ke ha yo ke nyumu kaa bo ne e nge nge Aflaane gbi mi o. E nge ja nge Dangme mi lo? O ke no ko ne sese he ne nyε de heto o ngo ha tsoco o.

Nge ni kasemi ne o mi o, wa sese mlaahi ne kudo biehi ke bie nanemidali a ngmami he.

Ni tsumi

Moo hye seni o ne o ke nyε juu bi omε ne sese biehi a ni tsumi he.

function of nouns YouTube video - (https://www.youtube.com/watch?v=rURutv7N_ns)

Jehane o, moo ngo nihi ne o ngma nge seni ne o hyeo he o ke to nihi ne nyee se ne omε a he.

Biehi kaa peeli

1. Biε womi ke ngma munyuza he mlaahi nge munomuno nge Gana gbihi a mi. Be babauu o, biehi daa si kaa:

- a. Peelə nge munyuzahi a mi

Biehi nge Gana gbihi a mi o ya pee peeli ne jeo munyuzahi a sisi, titli o, nge gbihi ne yeo Peelə-Peemimunyu-Nonalə blə nə tomi nə nge a gbi o he ni tsumi mi o. Nohye ni ji:

i. **Awo** ya solemi.

ii. **Womi** o fəə si.

iii. **Nyasa** ji manye yemi nya safie.

Nge nohye change to munyuza ne omə a mi o, Awo, Womike Nyasa pəeo peeli nge munyuza ame a mi.

- a. Nonali nge munyuzahi a mi (Nonalə aloo nonalə setsə)

Biehi ma nyε tsu ni kaa nonali nge munyuzahi a mi. Nonalə o ma nyε pee nonalə tutuutu aloo nonalə setsə. Nohye ni ji:

i. Wa he **womi** ha Ama. (Nonalə)

ii. I ke change to ningma tso o ha **Kojo**. (Nonalə setsə)

iii. Alimo ngo **nike ni** mane Kosi. (Nonalə)

iv. Teequa he nə ko ha **Teekpı**. (Nonalə setsə)

- b. Biehi daa si kaa sukaleli aloo biε kaleli. Enε o ji biε ne nge biε kpa kalee. Nohye ni ji:

i. **Dade** pεε o nge Ofoe dε.

ii. A nga **sukuu** sinya a.

iii. A he **to** womi.

iv. E he **to womi** baagi.

- c. Munyukpøfa yi: Biehi ma nyε da si kaa biemunyukpøfa yi. Nohye ni ji:

i. **Na** he juwa wa.

ii. **Tsu** he o mi də la.

iii. **Wa** ba we.

iv. **Tsu** ngua a ku mwɔnε o.

E sa nε o to he hε kaa mlaahi nε kudoo bienanemidalo he ni tsumi nge munyuza mi o nge munomuno nge Gana gbihi a mi.

- a. E poo mi bami kaa bienanemidli tsuo ni kaa:

Munyuza a mi peeli. Nohye ni ji:

- i. I ya sukuu.
- ii. Wa hye seni daa ligbi.
- iii. A muo ke buajɔ.

- b. Bienanemidali hu tsuo ni kaa nonali nge munyuza mi (Nonalo aloo Nonalo setso) Nohye ni ji:

- i. Kuesi na me.
- ii. Ama ke ningma tso ha nyɛ.
- iii. Ama ha le ningma tso.
- iv. Tsɔɔlɔ o ha wo we mi ni tsumi.

- c. Nge Ga, Ohie ke Gana gbi kpa komε a lomi bo mi o, a ngoo bienanemidalo ne tsuo ni kaa peelo nge munyuza mi o ke blaa peemimunyu ne nyee e se o kaa munyungu kake se a pee we le ja nge Dangme mi. Nge Dangme mi o, ke munyu ko nyɛ ne e da si nge e dehe nge animosa gle ko no o, a bla we e ke munyungu kpa ke pee munyungu kake kɔkɔɔko.

If this is not a rule in your language of study, discuss the rule as it pertains to your Ghanaian language of study. Add to the rules above as they pertain to your Ghanaian language of study.

Ni tsumihi

1. Tsɔɔ no ne bie ji ne o ha nohye ni nyɔngma. O ke nyɛ tsu mi bi omε ne sesε o heto o he.
2. Nyee nuu nyɛ he enyɔɔnyɔ ne nyee ngma bie ni tsumi enyɔɔnyɔ. Nyee ke kuu kpa mi bime ne sesε nyɛ heto o he.
3. Tsɔɔ no ne bienanemidalo ji ne o ha nohye ni nyɔngma. O ke nyɛ tsu mi bi omε ne sesε o heto o he.
4. a. Nge nyɛ kuuhi a mi o, nyee kane demiyo ne nyee se ne o ne nyɛ yo ne nyee ngma biehi ke bienanemidali ne nge mi omε tsuo.

- b. Ngoo biehi ne nyee ngma a mi enuɔ ke ngma munyuza kpanyahhi. Nyee dla nyee he ne nyee ke nyee tsu mi bi ɔmɛ ne sese nyee heto ɔmɛ a he.
- c. Ngoo bienanemidali ne nyee ngma a mi ete ke ngma munyuzahi. Nyee dla nyee he ne nyee ke nyee tsu mi bi ɔmɛ ne sese nyee heto ɔmɛ a he.

Alahi

Ala ji we mi lohwe ne je ke we tsuo le kaa a ji fiemi lohwehi. Ala munumunohi ke a bɔbɔe ke a su munomunohi ne nge. A ji lohwe nane eywietseme ne piɛɛ pumi ogbeteehi a kuu o he. Be ne blematseme ngo ogbetee ne ɔmɛ ke ba we mi ke ha de dami o, ogbetee ɔmɛ a su ba tsake ne a ke a he ba bɔ adesa ke e ni peepee he. A gugwɔ cnu cnu cnu adesa su kome kaa suɔmi, nɔ he numi, gbeye yemi, mɔbɔ nami ke fiemi he fu ma ne a ngoo a he ke woɔ adesa ni peemih a mi. Be babauu o, alahi nɔ he fu ke jee tsitsaa ne a nuɔ nɔ pemi hu he ke jɛɔ tsitsaa. Nɔ ne haa ne ala he baa se nami wawee ji kaa, o ma nyee tsɔse me ne a pee nɔ ha mo. Ala kome nyɛɔ ne a kpakaa he yuyuli ke yaa ke baa daa be fɛɛ be ne ekome hu woɔ adesahi a bua ke bua jɔmi be me. A ngoo alahi hu ke hlaa nɔ ne laa ejakaa a gugwɔ cnu cnu he fu ke yaa tsitsaa he ne klama tete be nyee maa ya. Ala he nge se nami wawee ha adesa se e wami se ke we saasaa. Ala yɛɔ jeha nyɔngma aloo nyɔngma ke enuɔ pe. Ni kome po buɔ alahi ke piɛɛɔ a wekuli a he.

Ni tsumi

1. Mo yɔse ne o tsɔɔ animosa ni tsumi ne munyunguhi ne a po a sisi nge munyuza ne nyee se ne ɔmɛ a mi o tsuɔ. O ke o heto o ne to nyee sibi ɔmɛ a heto ɔmɛ a he.
 - a. Ni lelo o hia blɔ hiɛ.
 - b. I mane Laate sika.
 - c. Tsɔɔlɔ o ngma ni nge ningma te o nɔ.
 - d. A ho Navlongo ya.
 - e. Blɔ hialɔ o he bloodo ha le.

MI NYLOMI BIMIHI

1. Moo ngɔ mo nitsɛ o munyunguhi kε tsɔɔ biɛkalelo sisi. Mo ha nɔhyɛ ni enyɔ nε o kε nyɛ sibi ɔmɛ nε sɛsɛ he.
2. Nyɛ tsɔɔlo o ma ha nyɛ demiyo ko nε tɔmihi nge mi. Nyɛɛ kane kikɛmɛ a demiyo o nε nyɛ dla tɔmihi nε nge mi o tsuo.
3. Nyɛɛ sɛsɛ ni tsumi tutuutu kε setsɔ ni tsumi nε biananemidalɔ tsuɔ nge Dangme mi. Ngɔɔ o heto o kε to gbi kpahi a nɔ he.
4. Mo ha nɔhyɛ ni enuɔ nge munyuzahi a mi nε biehi nge ni tsue kaa munyukpɔfa yi nge munyuza amɛ a mi. O kε nyɛ tsu o mi bi ɔmɛ nε sɛsɛ he.
5. Nyɛɛ nuu nyɛ he enyɔnyɔ nε nyɛɛ ngma munyuza nyɔngmanyɔngma nε biɛnanemidali nge mi ɔmɛ peeo peeli nge munyuza amɛ a mi.

EXTENDED READING

1. Fromkin, V. & Rodman, R. & Hyams, N. (2007) Introduction to Language. (Eighth edition) Thomson Wadsworth.
2. Click on the link below for a video on noun functions in English grammar.
3. [Noun Functions in English Grammar with Examples](#)

Nyε kase kaleli a he ni momo. Ngε nyε kuuhi a mi o, nyε wo kaleli ke ngma munyuzahi etε ne eko feε eko ma nyε kale nihi ne nyε se omε.

- a. O sukuu tsu o mi
- b. O hue ne o su o pe kulaa
- c. O sukuu kpo o no
- d. O weku

Kalelo ji munyungu ne a ke kaleo bie. Kaleli nyεε o kaleo no ko e su, e kami, blimi, jiimi, ke e si fofoe.

Nohye ni

- a. Kuesi suo we **momohi**.
- b. Niheyo o ka **gagaa** ne e ngε **legelege**.
- c. Aku **hlɔɔba** se o hi pe e nyεmi nyumuyo o no o.

Ngε munyuza (a) mi o, munyungu **momohi** ngε Kuesi we kalee. Ngε munyuza (b) mi o, mununguhi **gagaa** ke **legelege** ngε niheyo o su kalee.

Ngε munyuza (c) o, **hlɔɔba** ngε se kalee.

Kaleli a he mlaahi aloo a ni tsumihi

Mlaahi ne kudoo no ke ngmaa munyuzahi ne a hee kaleli ngε munomuno ngε Gana gbihi a mi.

- 1. Kaleli a he mlaahi aloo a ni tsumihi ngε Dangme mi:
 - a. Os o **yumu** o maa fo wawee pe os o kpa amε
 - b. I na we **agbo** ko.
- 2. A baa ngε bie ne a ngε kaleo e se tutuutu. Nohye no:
 - a. Os o **yumu** o heli.
 - b. Yo **agbo** o ho we mi ya.

Nyε kase kaleli slootohi a he ni be ko ne be. Nohye ni ji nihi ne nyε se omε.

Heninegbol o kalelo ngomi ke wo munyuzahi a mi.

- a. Lole **ne** o ngε feu
- b. **Jame a** we o pee o ye papaa no.

Hiεhiε kalelo ngomi ke wo munyuzahi a mi.

- a. I he om o **bɔɔ**.
- b. Womihi **babauu** ngε ye daka a mi.

Sukalelo ngɔmi ke wo munyuzahi a mi.

- a. Lɔle o wo momo.
- b. Niye ni ngɔngɔe o ba su mi.

Please note: *State the rules governing how adjectives are used in your Ghanaian language of study.*

- 1 Moo hyε kaleli nyɔngma nε nyεε se nε ɔmε. Mo wo eko fεε eko ke pee munyuzahi. Ke e maa hi o, moo ka o juεmi ne o ngɔ eko fεε eko ke pee munyuza blablehi aloo munyuza kpanyaahi.
- a. ehe
 - b. fuu
 - c. ngua
 - d. blεma
 - e. tsutsu
 - f. tɔtɔɔtɔ
 - g. kikεmε a
 - h. afεu
 - i. gbajaa
 - j. momo

Ni tsumi

1. Moo ngma kaleli nɔhyε ni nyɔngma.
2. Mo wo kaleli nε o ngma amε a kpεti enuɔ ke pee munyuza slɔɔto nε ɔmε.
 - a. Munyuza kpokploo
 - b. Munyuza blable
 - c. Munyuza kpanyaa
3. Moo da nɔhyε ni nε o haa nɔ ke sεsε he ke tsɔɔ mlaa nε kudɔɔ kaleli a he ni tsumi ngε Dangme mi.

MI HYEMI EKOHU BIMIHI

1. Moo kane demiyo o ne o ngma kaleli nyongma nge mi.

Nihi babaau bɔni yomi bɔ ne wa ni peepeehi nge wa zugba ame puee ha. E sa ne zugba a nɔ nihi a he piɛ pom i susumi ne pee wa kɔmɔ. Nihi bɔɔ pe ne a nge juɛmi nge zugba a he piɛ pom i o he. Pi wa kɔmɔ ya pees subai gbogboe ne ha wa zugba ame a he mi nge kpatae. Nɔhye ni ji we mi duɔmi tse mi ke pue he feɛ he, hlɔɔba yumuhi ne hii flie, hue mi tso nguahi poomi ke ekpa kom e. Ke wa hye we ne wa tsake kikem e a subai yaya ne ɔm e o, e ma ba pee nyagba ngua ke ha hwɔɔ se bime. En e o he je o, e sa ne wɔ tsuo waa pee kake ke po wa zugba finifini o he piɛ. E ji wa blɔ nya kaa wa maa baa adebɔ nihi ne Mawu ke dloo wɔ ɔm e a he. Nyagba ne jeɔ wa subai yaya ne o mi ke baa ya pees nyu ne jeɔ wɔ ke ngmɔ ni ne wa na we bɔ ne sa.

2. Moo ngo kaleli ne o hlaa ame ke ngma munyuza kpanyaa nyongma.

EXTENDED READING

1. Adomako, K., Odoom, J. and Sackitey, M. (2023). *Akan kasa nhyehyee wɔ Asante Twi mu*. Adonai Publications Limited (Topic on verbs, nouns and adjectives)
2. Amegashie, S.K. (2004). *Evegbe nɔŋlo*. Aflao: Victus Printing Services, Market Square
3. Fromkin,V. & Rodman, R. & Hyams, N. (2007). *Introduction to Language* (Eighth edition). Thomson Wadsworth. (topic on verbs, adverbs, nouns and adjectives)
4. Joshi, M. (2021). *Nouns in the English Language: Types and examples*. Manik Joshi. (Topic on nouns)
5. Thakur, D. (1998). *Linguistics simplified: Syntax*. Delhi: Bharati Bhawan. (open word class which are nouns adjectives, verbs and adverbs)

PEEMIMUNYUHI

Peemimunyuhi ke miblekeli ngomi ke pee munyuzahi nge Gana gbihi a mi o hiaa mlaa potee kome. Mlaa ne omi waa ne a ke ngmaa gbi o nge e gle no ke haa e kaneli. Mlaa ame yeo ke buaa ke haa munyuza ngmami ne sisi numi hi o he nge Dangme mi.

Loko wa maa tu mlaa he munyu o, nyeh ha waa hye no ne ji peemimunyuhi. Moo hye nohye ni ne nyee se omi. Munyunguhi ne a diki mi o peeo peemimunyuhi.

1. Ngmo hul o o **gbaa** ngmo daa gbo ke gbi e.
2. Jokuewi omi **nyee** ke **yaa** sukuu daa Soha.
3. Wa **tu** daa motu ke **kaa** wa he mi.

Peemimunu ji munyungu aloo munyukpafa ne tsco no ko peemi. Peemimunyuhi peeo no peemi oti potee nge munyuza a mi.

Mlaahi ne kudco no ke woc peemimunyuhi ke peeo munyuzahi.

Mlaahi ne kudco no ke ngmaa munyuzahi ne a hee peemimunyuhi nge munomuno nge Gana gbi omi a mi.

1. Peemimunu tsco no ne peelo nge pee nge munyuza mi. Nohye ni:
 - a. Gbe o **ko** le.
Nge hie o, peemimunu **k**o tsco wo no ne munyungu “gbe” kaa peelo nge munyuza a mi o peeo.
b. Kaseli omi **ku** okada ke **yaa** sukuu daa motu.
Peemimunu **ku** tsco wo no ne munyungu “**kaseli**” kaa peelo nge munyuza a mi o peeo. Enyone ji kaa: Peemimunu **yaa** hu tsco no ne munyungu “**kaseli**” kaa peelo nge munyuza a mi o peeo.
2. Peemimunyuhi tsco peelo o ngeng mi nge munyuza a mi. Nohye no:
Kojo **na** bua jomi bene a **gbe** ka a nya a.
Nge hie o, peemimunu ‘**na**’ tsco wo peelo “Kojo” e ngeng mi. Ja nou ke ne peemimunu ‘gbe’ tsco no ne ‘a’ kaa peelo ekpa nge munyuza a mi o pee.
3. Peemimunu tsco ni kaa peemi o yi nge munyuza a mi. Nohye no:
 - a. Lole wayoo o **maa fo** wawee nits e.
Peemimunu “ma fo” peeo yi ke haa peemi ‘maa fo wawee nits e.’

b. Kaseli ɔmɛ **kuɔɔ** okada kε yaa sukuu daa mɔtu.

Ngε hie ɔ, peemimunyu ‘**kuɔ**’ peeɔ yi kε haa peemi ‘**kuɔɔ** okada kε yaa sukuu daa mɔtu’.

Please note: There are some other rules of writing verbs that are Ghanaian Language specific. Some examples are as follows:

Ngε Gana gbi komɛ a mi ɔ, a blaa peemimunyu kε bienanemidalɔ nε a ngmaa mɛ munyungu kake se ngε Dangme mi ɔ, a bla we peemimunyu kε bienanemidalɔ nε a ngma lɛ munyungu kake. Nɔhyε ni:

a. **E** ye ni.

Ngε hie ɔ, bienanemidalɔ ‘**E**’ daa si ngε e dɛhe nε peemimunyu ‘**ye**’ hu daa si ngε e dɛhe.

b. **A** hoo apletsi hwonyu.

Ngε nɔhyε nɔ ne ɔ mi ɔ, bienanemidalɔ ‘**A**’ daa si ngε e dɛhe nε peemimunyu ‘**hoo**’ hu daa si ngε e dɛhe. A bla we mɛ ke pee munyungu kake kɔkɔɔkɔ.

Please note: The rules should be treated as applicable to your Ghanaian language of study.

Ni tsumi 1

- Moo ngɔ mo nitsɛ o munyunguhi kε tsɔɔ peemimunyu sisi.
- Ngmaa peemimunyu nɔhyε ni nyɔngma.

Ni tsumi 2

Mo wo nɔhyε ni ne o ha ngε ni tsumi 1 ɔ nɔ ke pee munuzahi enuɔɔnuɔ ngε nihi ne nyɛɛ se ɔmɛ a nɔ.

- a. Munyuza kpokploo
- b. Munyuza blable
- c. Munyuza kppanyaa

Ni tsumi 3 (He nuumi enyɔɔnyɔ ni tsumi)

1. Nyee hye peemimunu nyɔngma ne nyee se omɛ. Nyee ngo me ke pee munuzahi. Ke nyee ma nyee o, nyee bo mode ne nyee ngo peemimunu omɛ ke pee munyuza blablehi ke munyuza kpanyaahi.
- a. kpa ngmlaa
 - b. wo
 - c. suɔ
 - d. fu
 - e. ba pee
 - f. te si
 - g. kase
 - h. sume
 - i. nu
 - j. jɔɔ he

Jehane o, nyee wo nyee nɔhye ni omɛ ke to nyee sibi a ni omɛ a he. Nyee no o ke a ni omɛ so ke gu mlaa ne kudɔɔ no ke woɔ peemimunu ke peeɔ munyuza a lo?

Ni tsumi 4

- a. Moo sesɛ peemimunu sloɔtohi ne wa kase nge ni kasemi ne o mi omɛ a he.
- b. Moo ngma nɔhye ni enuɔɔnuɔ ke ha peemimunu nɔhye ni sloɔto omɛ.

Ni tsumi 5

Nyee nuu nyee he enyɔɔnyɔ ne nyee sesɛ mlaa ne kudɔɔ no ke woɔ peemimunu ke peeɔ munuzahi ne wa kase nge wa ni kasemi ne o mi o a he.

- a. Ke bienanemidalɔ o nge ni tsue kaa peelɔ.
- b. Ke bienanemidalɔ o nge ni tsue kaa nonalɔ.

Miblekeli

Wa hye mlaa ne kudoo wə ke woo peemumunyu ke peeə munyuzahi. Jehane ɔ, nyε ha waa hye mlaa ne kudoo wə ke woo miblekeli ke peeə munyuzahi.

- O kai nə ne ji miblekeli lo?

Miblekelo ji munyungu aloo munyukpøfa ne blekeə peemimunyu aloo miblekelo mi ke tsoo he, be, nə kuɔmi ke ekpa komε. Miblekeli nɔhyε ni komε ngε munyuzahi a mi ji ne ɔ ne.

1. A ba **hiɛ** ɔ.(he)
2. Wa su hiɛ ɔ **mɔtu ngmlɛ kpaago**. (be)
3. Bɔɔlu fiami kuu ɔ fia bɔɔlu ɔ ke **bua jɔmi**. (nə kuɔmi)

Miblekeli ne ngε munyuza amε a mi ji; **hiɛ ɔ, mɔtu ngmlɛ kpaago, bua jɔmi**.

Mlaahi aloo ni tsumihi

Mlaahi ne kudoo nə ke ngmaa munyuzahi ne a hε miblekeli ngε munomuno ngε Gana gbihi a mi.

Mlaa aloo a ni tsumihi ekome ji ne ɔ ne:

1. Miblekelo tsuɔ ni kaa yi ke ha miblekelo munyukpøfa a.

Nɔhyε ni:

- a. Nyumu ɔ tu munyu ɔ ke **ngmlaa**.
- b. A kpa fiemi ɔ **si kake too**.

Miblekeli **ngmlaa** ke **si kake too** ngε ni tsue kaa miblekelo munyukpøfa ne a ngε ni tsue hu kaa miblekelo munyukpøfa a yi.

2. A tsuɔ ni ke blekeə miblekelo ɔ mi.

Nɔhyε ni:

- a. A fie **wawee nitsɛ**.
- b. Kaseli ɔme bɔ mɔde **wawee nitsɛ**.

Ngε munyuza amε a mi ɔ, miblekelo **nitsɛ** ngε miblekelo **wawee** mi blekee

Ni tsumi 1

- a. Nyee sese he ke tsco no ne ji miblekelo nge nyee kuu omee a mi kon ee nyee ngoo nyee heto omee ke to kuu kpa bi omee a ni omee a he.
- b. Ngmaa miblekeli nohye ni nyongma nge Dangme mi.

Ni tsumi 2

Mo wo nohye ni ne o ha nge (b) no o ke pee munuzahi enuonu nge nihi ne nyee se omee a no.

- a. Munyuza kpokploo
- b. Munyuza blable
- c. Munyuza kpanyaa

Ni tsumi 3 (he nuumi enyonyo)

- 1) Moo hye miblekeli nyongma ne nyee se ne omee. Ngoo me ke ngma munuzahi. Ke e maa hi o, bco mode ne o ngoo miblekeli omee ke ngma munyuza blablehi ke munyuza kpanyaahi.
- a. wawee
 - b. mwone o
 - c. hie o
 - d. nyaii
 - e. escess
 - f. hwoo
 - g. kpo o no
 - h. be fee be
 - i. daa ne
 - j. pi

Jehane o, mo wo o nohye ni omee ke to o nyemi ni omee a he. O no o ke e no o so ke gu mlaa ne kudoo no ke woo miblekelo ke peeo munyuza lo?

EXTENDED READING

1. Owu-Ewie C. (2020). Mfantse kasa ngyegyee na kasa mbra ho adzesua buukuu ma nsowdo skuul esuafo. Shine Prints Company Limited.
2. Ago, S.A. (1992). Agoo. Ghana Publishing Company.
3. Amartey A.A. (1966). Omanyehaba. Bureau of Ghana Languages.

REFERENCES

1. Haspelmath, M. (2001). Word classes and parts of speech. In *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (pp16538-16545). Doi:10.1016/Bo-08-043076-7/02959-4
2. Lier, E. V. (2024). *The Oxford handbook of word classes (oxford handbook)*. Oxford University Press.
3. Miguel, J., M. G. (2015). *Transitivity and word classes*. <https://doi.org/10.1075/ivitra.9.13gar>
4. Prempeh, A. A. (2021). *Asante Twi Nyansapo*. Premsco Publications.
5. Simone, R. & Masini, F. (eds). (2014). *Word classes (Current issues in linguistic theory)*. John Benjamins Publishing Company.

ACKNOWLEDGEMENTS

Ghana Education
Service (GES)

